

KÜTÜPHANE MİMARISİNİN İKİ ÖNEMLİ ESERİ: GEBZE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ KÜTÜPHANESİ; EDİRNE, SELİMİYE CAMİİ KÜTÜPHANESİ

H.Sibel ÇETİNKAYA*

Kültürümüzün yazılı ve basılı eserlerini biriktiren, koruyan ve tarihin derinliklerinden günümüze, günümüzden de geleceğe taşıyan, kültür tarihimizin en önemli kanıtları olan kütüphaneler, zaman içinde ya amaçları dışında kullanılmış ya da bakımsızlık ve ilgisizlikten dolayı yavaş yavaş yok olmaya başlamışlardır.

Yayınlarda, daha çok, kütüphanecilik ve tarihsel gelişimleri açısından ele alındığı görülen Anadolu Türk Kütüphaneleri'nin mimarisi, plan özellikleri ve süslemeleri açısından yeterince değerlendirilmediği dikkati çekmektedir. İlgili yayınlar arasında, İ. E. Erünsal'ın **Türk Kütüphaneleri Tarihi**¹, M. Yazıcı'nın **Türkler'de Kütüphanecilik**² adlı kitapları ile Ş. Emsen'in "**Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphaneleri'nin Tarihçesi**"³ ve M. Cunbur'un "**Türk Kütüphaneciliğinin Tarihi Kökleri**"⁴ adlı makaleleri sayılabilir. Kütüphaneler konusunda hazırlanmış en kapsamlı yayın olan Ö. Soysal'ın **Türk Kütüphaneciliği**⁵

* Araş.Gör.Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

¹ Bkz. İ. E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1991.

² Bkz. M. Yazıcı, *Türkler'de Kütüphanecilik*, Ankara, Tarihsiz.

³ Bkz. Ş. Emsen, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C.IX, S.1-2, Ankara 1960, s.14-35; "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi II", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C.IX, S.3-4, Ankara 1960, s.119-126.

⁴ Bkz. M. Cunbur, "Türk Kütüphaneciliğinin Tarihi Kökleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C.XII, S.3-4, Ankara 1963, s.105-116.

⁵ Ö. Soysal, *Türk Kütüphaneciliği, C.I, Geleneksel Yapı'dan Yeniden Yapılanış'a*, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Ankara 1998; *Türk Kütüphaneciliği, C.II, Belgeler Kütüphanesi Türleri: Görevlendirme İlkeleri*, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Ankara 1998; *Türk Kütüphaneciliği, C.III, Derme, Derleme, Yönetim-Yasama-Siyaset ve Kütüphane, Basın'da 'Kütüphane'/Anadolu'da 'Milli Kütüphane', 'Mevzuat'*", Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Ankara 1998; *Türk Kütüphaneciliği, C.IV, Belgeler Yazıtlar/Yapı (Ek III/1), XI-XVIII.yy. İlk Yarı*, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Ankara 1999; *Türk Kütüphaneciliği, C.V, Belgeler Yazıtlar/Yapı (Ek III/2), XVIII.yy. İlk Yarı-XIX.yy. İlk Çeyrek*, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Ankara 1999; *Türk Kütüphaneciliği, C.VI, Belgeler Yazıtlar/Yapı (Ek III/3), XIX.yy. İlk Çeyrek- XX.yy. İlk Çeyrek*,

adlı altı ciltlik çalışmasında, kütüphaneler vakfiyeleri de incelenerek kısaca tanıtılmıştır. Kütüphanelerin mimari açıdan incelendiği en önemli yayın ise B. Ünsal'ın "**Türk-Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimari Yöntemi**"⁶ adlı makalesidir. Bunların dışındaki mevcut çalışmaların daha çok İstanbul kütüphaneleri ile ilgili olduğu dikkati çekmektedir.

Kütüphaneler küçük ölçekte yapılar olduğundan içinde yer aldıkları külliyeler incelenirken, genellikle ayrıntılı olarak tanıtılmamıştır. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi ve Edirne Selimiye Camii, araştırmacılar tarafından inceleme konusu olmuş, ancak kütüphaneleri açısından ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır. XVI. yüzyılın bu iki önemli eserinde, vakfiyelerinde yerleri kesin olarak tanımlanmış birer kütüphane mevcuttur. Her iki yapıda da kütüphane, birden çok mekana sahiptir. Bu yönüyle bu iki kütüphane önemli birer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi

Kocaeli'nin Gebze ilçesinde, merkezde, Bağdat Caddesi, Şeftali Sokak'tadır. Kütüphane; cami, medrese, darüşşifa, türbe, hankah, tabhane, imaret, paşa odaları, hamam ve kervansaraydan meydana gelen geniş kapsamlı bir külliye parçasıdır⁷.

Kütüphane, külliye avlusunun batıdaki giriş eyvanı ile eyvanın önündeki revak biriminin üzerinde yer almaktadır (Şek.1). Bir sıra düzgün kesme taş ve iki sıra tuğladan oluşan almalı bir duvar örgüsüne sahip kütüphane, kare planlı iki mekândan meydana gelmektedir (Şek.2, Res.1, 2). Mekânlardan batıdaki caddeye, doğudaki külliye avlusuna bakmaktadır. Batıdaki mekânı örten kubbe kurşun kaplıdır. Sekizgen prizma şekilli sahte bir kasnağa sahiptir (Res.1). Daha küçük doğudaki mekânın üstü, kurşun kaplı, dört yöne eğimli piramidal bir çatıyla örtülüdür (Res.2). Mekânların duvarlarını iki

Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Ankara 1999.

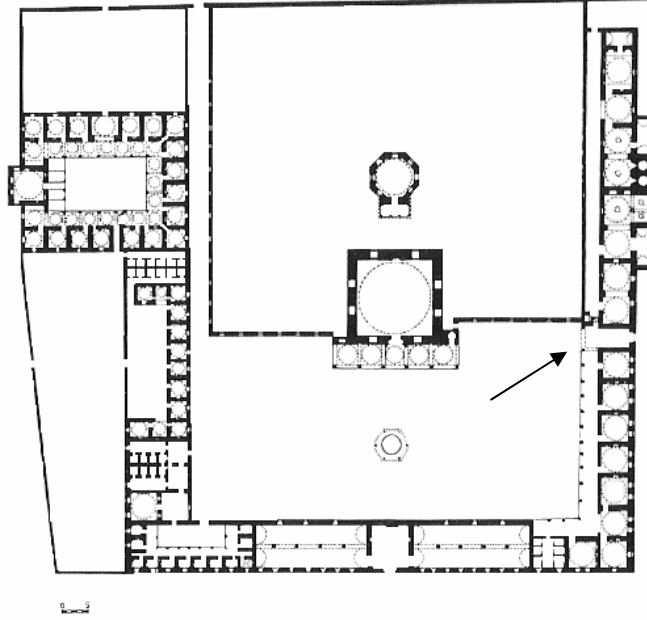
⁶ Bkz. B. Ünsal, "Türk-Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimârî Yöntemi", *Vakıflar Dergisi*, S.XVIII, Ankara 1984, s.95-124.

⁷ Külliye hakkında bilgi için bkz. İ. Aktuğ, *Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi*, Ankara 1989; İ. Aktuğ, "Sinan Yapısı Olarak Bilinen Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Üzerine Düşünceler", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988)*, Ankara 1996, s.19-25; M. Aydın, "Kocaeli", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul 1997, s.1031; F. Müderrisoğlu, "Bânî Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", *Vakıflar Dergisi*, S.XXV, Ankara 1995, s.67-124; S. Eyice, "Gebze'de Mustafa Paşa Külliyesi", *Bilgi*, 10/119, İstanbul 1957, s.9-10; *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, Türkçeleştiren Z. Danışman, C.3, İstanbul 1971, s.168-169; K. Seyhan, "Çoban Mustafa Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul 1993, s.351-354; A. Aldoğan, "Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Camii ve Memlûk Etkili Bezemesi", *Türkiyemiz*, Y.13, S.38, İstanbul 1982, s.27-38; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s.163-169; M. Sözen-vd., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s.163-165; A. Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s.18; G. Goodwin, *A History of Otoman Architecture*, London 1971, s.189; A. S. Ülgen, *Mimar Sinan Yapıları*, Ankara 1989, s.3-4.

Kütüphane Mimarisinin İki Önemli Eseri: Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi.....

sıra kirpi saçak dolanmaktadır (Res.3).

Batıdaki mekânın batı cephesi üzerinde, altı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere yer almaktadır (Res.1). Demir parmaklıklı, dikdörtgen şekilli alt sıra pencereleri, sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Şebekeli dışlıklara sahip üst sıra pencereleri sivri kemerlidir. Kuzey ve güney cephelerinin üst kesiminde de sivri kemerli, şebekeli dışlıklara sahip birer pencere bulunmaktadır. Doğudaki mekânın doğu cephesi üzerinde iki, kuzey ve güney cepheleri üzerinde birer adet demir parmaklıklara sahip pencere vardır. Dikdörtgen şekilli pencereler, sivri kemerli alınlıklara sahiptir (Res.2, 3).

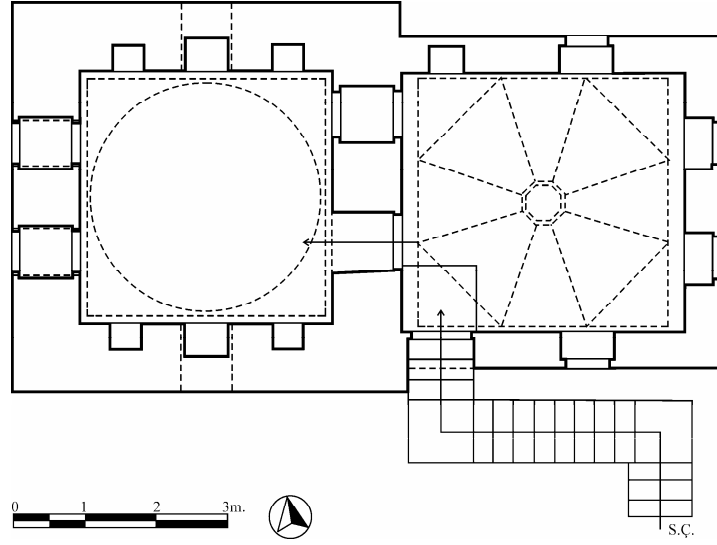

Şek.1- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, planı (İ. Aktuğ'dan).

Giriş eyvanı önündeki revakın güney duvarı üzerindeki dikdörtgen şekilli bir giriş açıklığı ile imaretin önündeki koridora geçilmektedir. Koridorun kuzey duvarı önüne yaslanan bir merdivenle üst kattaki kütüphaneye ulaşılmaktadır (Res.4). Kare planlı doğudaki küçük mekânın üstü, günümüzde sekiz dilimli ahşap bir örtüyle örtülmüştür (Res.5). Kaynaklarda bu mekânın ilk yapıda bir tonozla örtülü olduğu belirtilmektedir⁸. Mekâna giriş, dikdörtgen şekilli bir açıklık ile sağlanmaktadır (Res.6).

⁸ Bkz. İ Aktuğ, *a.g.e.*, s.19; O. Aslanapa, *a.g.e.*, s.167; F. Müderrisoğlu, *a.g.m.*, s.90, K. Seyhan, *a.g.m.*, s.353.

Duvarlar üzerindeki açıklıklar dıştaki gibi dikdörtgen şekillidir. Kuzey duvarının batı ucunda, dikdörtgen kesitli, dilimli kemerli bir niş yer almaktadır (Res.7). Batı duvarı üzerinde, bitişiğindeki mekânın dikdörtgen şekilli girişi ile yine bu mekâna açılan dikdörtgen şekilli bir pencere bulunmaktadır (Res.8).

Şek.2- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi, planı.

Batıdaki kare planlı mekânın üstü, pandantif geçişli bir kubbeyle örtülüdür (Res.9). Giriş, içten formu bozulmuş basık yuvarlak kemerlidir (Res.10). Bu şekli onarımlar sırasında almış olmalıdır. Mekânın zemini diğer mekândan daha yüksektir. Duvarlar üzerindeki pencereler içte de aynı özelliktedir. Üst sıra pencereleri, vitraylı içliklere sahiptir (Res.11). Kuzey ve güney duvarları üzerinde, dikdörtgen kesitli üçer niş bulunmaktadır. Daha büyük olan ortadaki nişler dikdörtgen şekilli, yandakiler ise dilimli kemerlidir (Res.12, 13). Ortadaki nişler, iki bölümlü yapılmıştır.

Kütüphanenin inşa kitabesi yoktur. Külliye cami ve medrese girişleri üzerinde birer inşa kitabesi mevcuttur. Cami girişi üstündeki iki satırlık kitabe sülüs hatla yazılmıştır (Res.14).

Kitabe metni şöyledir:

١- هذه عمارة عمرها في خلافة خليفة الرحمن السلطان سليمان خان
ابن سلطان سليم خان خلدالله سبحانه وعمره وسلطانه

Kütüphane Mimarisinin İki Önemli Eseri: Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi.....

۲- وزیرهما صاحب البناء والانشاء مصطفى پاشا و اذامسته ذات
بهجت و الثناء اصبح تاريخها خير احسناً

Anlamı: “Allah’ın halifesi Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han’ın - Allah onun ömrünü ve saltanatını ebedi kılsın- halifeliği döneminde yapılan bir imarettir. Padişahın veziri, bu bina ve inşaatın sahibi Musatafa Paşa’dır. Ona övgü ve ululuk kısmet olmuştur. Bu yapının tarihi hayrü’l-ihsânen”⁹ oldu.

Kitabeye göre cami, Sultan Selim Han’ın oğlu Sultan Süleyman zamanında, H.930 / M.1523-1524 tarihinde vezir *Mustafa Paşa* tarafından inşa ettirilmiştir. Tarih ebcedle (hayr ihsanen) düşürülmüştür.

Medrese girişi üstündeki dört satırlık inşa kitabesi ta’lik hatla yazılmıştır (Res.15).

Kitabe metni şöyledir:

- ۱- اصف الدهر بنى مدرسة
- ۲- حسبة لله فاستوفى المنا
- ۳- حسنت خيراً و اجراً فازاً
- ۴- قد اتى التاريخ خير احسناً

Anlamı: “Zamanın veziri Allah rızası için bir medrese bina etti. Böylece gayesine ulaştı. Hayır ve ecir bakımından ne güzel oldu. Tarihi hayr ihsânen şekline geldi”¹⁰.

Kitabeye göre medrese, zamanın veziri *Mustafa Paşa* tarafından H.930 / M.1523-1524 tarihinde inşa ettirilmiştir. Tarih ebcedle (hayr ihsanen) düşürülmüştür.

Kitabelerine göre cami ve medrese aynı tarihte inşa edilmiştir. Dolayısıyla, aynı külliye ait kütüphanenin de bu tarihlerde inşa edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Külliyenin Sinan yapılarının listelerinin bulunduğu yazmalarda adının geçmesinden dolayı Sinan’ın eseri olup olmadığı araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. H.930 / M.1523-1524 tarihinde inşa edilmiş olan külliyenin inşasından önceki tasarım aşaması olabilecek tarihlerde Sinan’ın, Belgrad ve Rodos seferlerinde bulunduğu bilinmekte dolayısıyla tasarımın Sinan’a ait olamayacağı düşünülmektedir. Külliyenin inşa edildiği tarihlerde ise Sinan Yeniçeri Ocağı’nda olduğundan inşaat sırasında da Sinan’ın bir katkısı olmadığı belirtilmekte ancak inşaat uzun sürmüş ise Sinan tamamlanmasında yardımcı mimar olarak katkıda bulunmuştur görüşü kabul görmektedir. Külliyenin tasarımının dönemin hassa mimarbaşısı Acem Ali’ye ait

⁹ Bkz. İ Aktuğ, *a.g.e.*, s.27; F. Müderrisoğlu, *a.g.m.*, s.71.

¹⁰ Bkz. İ Aktuğ, *a.g.e.*, ay.s.; F. Müderrisoğlu, *a.g.m.*, s.72.

olduğu düşünülmektedir¹¹.

Çoban Mustafa Paşa'nın H.932 / M.1525-1526 tarihli vakfiyesinde, külliye hakkında bilgilerin yanısıra kütüphanenin yeri, kapsamı, şartları, görevlisi ve kitapları konusunda da bilgiler mevcuttur¹². Vakfiyedeki, mutfakla misafirhane arasındaki kapı üstünde, vakfedilen tüm kitapların korunacağı fevkâni iki odalı bir kütüphane ifadesiyle kütüphanenin yeri açıkça belirtilmektedir. Hafız-ı kütüb, ehil, güven veren, inanılır, düzenli, kitapları koruyup temizliğine özen gösterecek bir kişi olacak, hizmetleri karşılığında gündelik üç dirhem alacaktır. Kitaplar dışarı çıkarılmayacaktır. Kütüphaneye 165 kitap vakfedildiği ve bu kitapların dökümü de vakfiyede yer almaktadır¹³.

Bâni Çoban Mustafa Paşa, Bosnalı'dır. "Çoban, Damat, Boşnak" sıfatlarıyla tanınmaktadır. Piri Mehmet Paşa tarafından yetiştirilen Mustafa Paşa, kapıcıbaşı ve Rumeli beylerbeyi görevlerinde bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim tarafından vezirliğe atanmış, Kanuni Sultan Süleyman devrinde de vezirliği devam etmiştir. Çaldıran, Belgrad ve Rodos seferlerine katılmış daha sonra Mısır valiliği yapmıştır. Yavuz Sultan Selim'in kızı Hafisa Sultan ile evlenmiştir. 1529 yılında vefat etmiş, Gebze'deki külliyesinin türbesine defnedilmiştir¹⁴.

Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi

Edirne merkezde, Mimar Sinan Caddesi'ndedir. Selimiye Camii'nin güneybatısında yer alan kütüphane, günümüzde de işlevini sürdürmektedir.

Düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olan Selimiye Camii'nin¹⁵

¹¹ Bkz. İ. Aktuğ, *a.g.e.*, s.29-30; İ. Aktuğ, *a.g.m.*, s.19, 22-23; K. Seyhan, *a.g.m.*, s.351-352; A. Aldoğan, *a.g.m.*, s.30; F. Müderrisoğlu, *a.g.m.*, s.68; M. Sözen-vd., *a.g.e.*, s.164; O. Aslanapa, *a.g.e.*, s.169.

¹² Bkz. Ö. Soysal, *Türk Kütüphaneciliği...*, C.II, s.20-22, 85-95; F. Müderrisoğlu, *a.g.m.*, s.73-76.

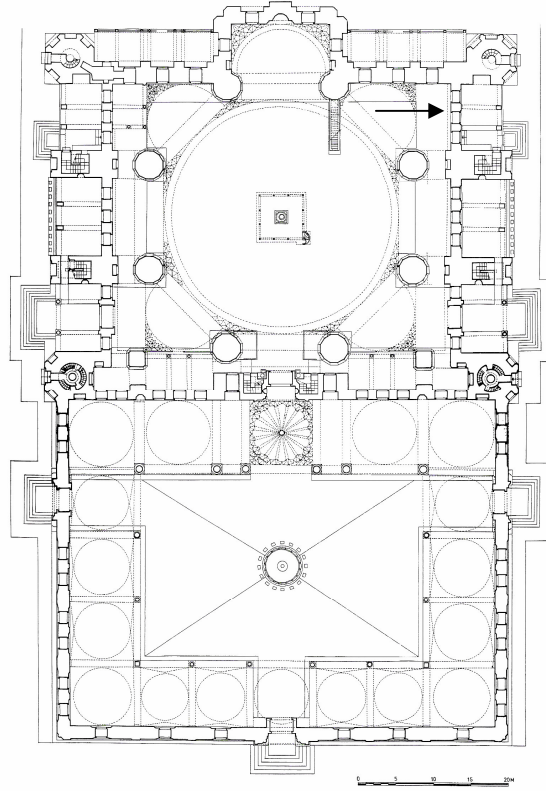
¹³ Bkz. Ö. Soysal, *Türk Kütüphaneciliği...*, C.II, s.21; Ö. Soysal, *Türk Kütüphaneciliği...*, C.IV, s.163; F. Müderrisoğlu, *a.g.m.*, s.73-74; İ. E. Erünsal, *a.g.e.*, s.146.

¹⁴ Mustafa Paşa hakkında bilgi için bkz. M. Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, C.4, Yayına Haz.N. Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran S. A. Kahraman, İstanbul 1996, s.1192; İ. Aktuğ, *a.g.e.*, s.1-2; F. Müderrisoğlu, *a.g.m.*, s.67-68; A. Aldoğan, *a.g.m.*, s.27, 38 (dipnot 1); A. Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hâdislerin Yeri*, Ankara 1997, s.98.

¹⁵ Cami hakkında bilgi için bkz. O. Aslanapa, *a.g.e.*, s.254-263; O. Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s.32-61; O. Aslanapa, *Mimar Sinan*, Ankara 1992, s.58-59; O. Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s.97-109; Ç. Birkan, *Edirne Selimiye Camii, Restorasyon Belgeleri Dizisi 1*, Yayın Danışmanı D. Kuban, Vakıf İnşaat Restorasyon Yayınları, İstanbul 1990; N. Sönmez-Z. Sönmez, "Tarihi Belgelerin Işığında Edirne Selimiye Camisi", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim1988)*, Ankara 1996, s.73-79; E. Çetin, "Günümüzde Yapılan Selimiye Cami Restorasyonu", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim1988)*, Ankara 1996, s.81-86; A. Kuran, *a.g.e.*, s.127-161; A. S. Ülgen, *a.g.e.*, s.30-32; M. Sözen-vd.,

Kütüphane Mimarisinin İki Önemli Eseri: Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi.....

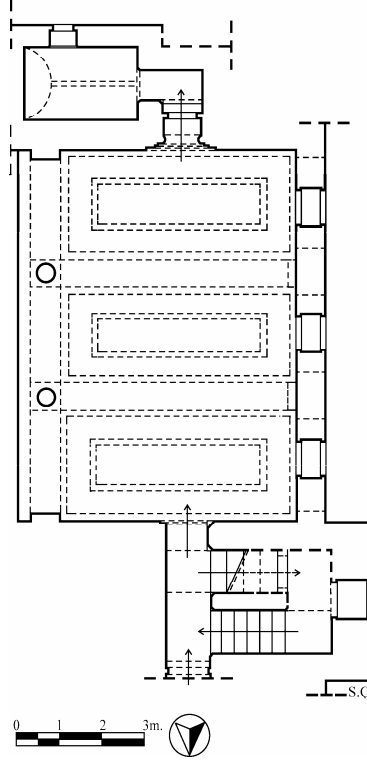
güneybatısındaki alt kat revakının üst katında yer alan kütüphane, doğudan harime, batıdan cami avlusuna bakmaktadır (Şek.3). Güneyden minareye bitişik olan kütüphanenin batı cephesi üzerinde, altı üstlü yerleştirilmiş üçer pencere bulunmaktadır. Sivri kemerli alınlıklara sahip alt sıra pencereleri dikdörtgen şekillidir. Geniş sivri kemerli üst sıra pencereleri, şebekeli dışlıklara sahiptir (Res.16). Demir parmaklıklı alt sıra pencerelerinin çerçeve ve kemerleri kırmızı renkli taşlarla, üst sıra pencerelerinin kemerleri kırmızı ve beyaz renkli taşlarla yapılmıştır.

Şek.3- Edirne, Selimiye Camii, planı (Ç. Birkan'dan).

H.Sibel Çetinkaya

Alt kattaki revakın kuzey duvarı üzerindeki basık kemerli açıklıkla, üst kata çıkış merdivenlerine ulaşılmaktadır. (Res.17). Merdivenlerden üst kata çıkışta dikdörtgen şekilli bir koridor yer almaktadır (Şek.4). Üstü düz tavanla örtülü koridorun kuzey duvarı üzerinde, cami mahfilinden sağlanan basık kemerli giriş açıklığı (Res.18), güney duvarı üzerinde basık kemerli kütüphane girişi (Res .19), batı duvarı üzerinde alt ve üst kata ulaşımı sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Kütüphane, dikdörtgen planlı bir mekân, güneyindeki dikdörtgen şekilli daha küçük bir diğer mekân ile merdiven sahanlığının üst katındaki, dikdörtgen şekilli mekân olmak üzere toplam üç mekândan oluşmaktadır (Şek.4, 5). Kütüphane mekânlarından büyük olan ilk mekân hem okuma salonu hem de kitap dolaplarının bulunduğu mekân olarak kullanılmaktadır. Diğer iki mekân ise kitap deposudur. Bunlardan büyük mekânın güneyindeki küçük mekânda el yazmaları bulunmaktadır.

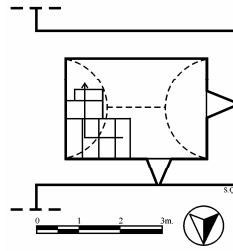

Şek.4- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi, planı.

Dikine dikdörtgen planlı ilk mekân (Res.20), doğu-batı yönünde atılmış

Kütüphane Mimarisinin İki Önemli Eseri: Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi.....

kemerlerle üç birime ayrılmış her birimin üstü birer düz tavanla örtülmüştür (Res.21, 22, 23). Mekân, doğuda, ortadaki iki sütun ve duvarlardaki gömme payeler üzerine oturan üç sivri kemerle caminin harimine bakmaktadır (Res.24). Kemerlerin arası camekânlarla kapatılmıştır. Kemerler kırmızı ve beyaz olmak üzere iki renkli taşlarla örülmüştür. Batı duvarı üzerindeki pencereler dıştaki gibidir (Res.25). Mekânda kemer köşelikleri, alçı tavan yüzeyleri, kuzey ve güney duvarlarının üst kesimleri ile batı duvarının tüm yüzeyleri kalemişi süslemelerle bezenmiştir.

Şek.5- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi, merdiven sahanlığı üst kat planı.

Tüm kemer köşelikleri, siyah zemin üzerine beyaz çiçek motiflerinden oluşan bir kuşakla çerçevelenmiştir. Köşeliklerin içleri rûmî motiflerinden oluşan malakâri süslemelerle bezelidir (Res.21, 22). Ortadaki tavan göbeği, stilize palmet lotus fistosuyla, yan birimlerin tavan kenarları ise ters ve düz yerleştirilmiş palmet şeritle kuşatılmıştır. Tavanların ortasındaki dikdörtgen şekilli göbeğin içi malakâri tekniğinde, yarım ve tam şemse motiflerinden oluşan bir süslemeyle bezenmiştir. Motiflerin içleri palmet ve rûmîlerle dolgulanmıştır (Res.23). Kuzey ve güney duvarlarının üst kesimlerinde ortada büyük, iki yanda daha küçük olmak üzere toplam üç madalyon yer almaktadır (Res.20, 22). Madalyonlar rûmî motiflerinden meydana gelen birer şeritle kuşatılmıştır. İçleri, palmet, rûmî ve şakayıklardan oluşan bitkisel süslemeli bir kompozisyonla bezelidir.

Batı duvarı üzerinde, pencere aralarındaki alanlarda, bitkisel motiflerle süslü şeritlerle kuşatılmış kare panolar vardır. Panolarda, içlerinde yazı bulunan birer madalyon yer almaktadır. Madalyonlar bitkisel motiflerle süslü birer şeritle kuşatılmıştır. Madalyonların dışındaki yüzeyler, rûmî ve palmetlerden meydana gelen bitkisel bir kompozisyona sahiptir. Aynı kompozisyon pencerelerin alnlık kemerlerinin köşeliklerinde de görülmektedir. Alnlık içlerinde de yazılar yer almaktadır. Kuran'dan ayetlerin yer aldığı yazılar, kare panoların alt kesimlerindeki yatay şeritlerin içinde de bulunmaktadır (Res.25).

Güneydeki daha küçük mekâna, sivri kemerli, derin bir çökertme içine yerleştirilmiş basık kemerli bir giriş açıklığı ile geçilmektedir (Res.26). Çökertmenin sivri kemeri, dikdörtgen şekilli bir çerçeve ile kuşatılmıştır. Çökertme kemeri, silindirik

köşe sütunçeleri üzerine oturmaktadır. Üstü basık kemerli bir tonozla örtülü mekânın güney duvarı üzerinde, dikdörtgen şekilli bir pencere yer almaktadır (Res.27).

Üst kattaki dikdörtgen şekilli mekânın üstü beşik tonozla örtülüdür. Kuzey ve batı duvarları üzerinde, dikdörtgen şekilli, mazgal biçiminde birer pencere vardır.

Cami avlusunun kuzey taçkapısı üzerinde sülüsle yazılmış yan yana dört kartuşlu iki satırdan oluşan Arapça inşa kitabesi yer almaktadır¹⁶.

Kitabe metni şöyledir:

١- قد بنى هذا المقام المجتبي
الامير الجود سلطان الانام
أعنى سلطان السلاطين شه سليم
مثله يبني له دار السلام
٢- بارك الله تعالى خيره
ضاعف الله أجره يوم القيام
صار فضل الله تاريخ الاساس
سنه ٩٧٦
فضل يزدان كان تاريخ التمام
سنه ٩٨٢

Anlamı: “Bu yüce makamı, cömertlik emiri, bütün yaratılmışların sultanı, yani sultanlar sultanı Şeh Selim yaptı. Onun benzeri darüsselâmda yapıldı. Allah onun hayrını mübarek kılsın ve kıyamet günü ecrini kat kat artırsın. Fazlullah temelini tarih oldu sene 976. Fazl-ı Yezdân tamamlanmasına tarih oldu sene 982”.

Kitabesine göre cami, *Sultan II. Selim* tarafından inşa ettirilmiştir. İnşaat *H. 976 / M.1568-1569* tarihinde başlamış, *H. 982 / M.1574-1575* tarihinde tamamlanmıştır. Ebced hesabıyla da tarih aynıdır. Caminin mimarı *Sinan*'dır.

Selimiye Külliyesi'nin *H.987 / M.1579-1580* tarihli vakfiyesi mevcuttur. Vakfiyeye göre, caminin hünkar mahfili karşısındaki mahfilde kurulan kütüphanede üç hafız-ı kütüb ile bir ciltçi görevlendirilmiştir. Birinci hafız-ı kütüb, kötülüklerden sakınan, iyiliksever ve kitapların üstüne titreyen bir şahıs olacaktır. Diğer iki hafız-ı kütübden birisinin yazı sanatında mahir bir kâtib, diğerinin nakışta üstâd bir nakkaş olması istenmektedir. Kâtib, mushaflarda zamanla silikleşmiş yerleri düzeltecektir. Nakkaş olan hafız-ı kütüb aynı zamanda caminin bozulan nakışlarını da onaracaktır. Birinci hafız-ı kütübe ve nakkaşa gündelik beş, kâtibe dört dirhem ücret verilecektir. Mushaf ve kitapların ciltlenmesi ve onarımı için işinde usta, iyi niyetli bir ciltçi

¹⁶ Kitabenin fotoğrafı ve metni için bkz. F. T. Dijkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*, Leiden 1977, s.58 (catalogue No:37), Plate VII (No:37).

görevlendirilecek, hizmeti karşılığında gündelik üç dirhem ödenecektir. Hafız-ı kütüb, kitapları koruyacak, medreselilere istedikleri kitapları bekletmeden verecek, verdiği kitapların kaydını tutacak, işi biten kitapları kontrol ederek yerlerine yerleştirecek ve hizmetlerini geçerli bir özü bulunmadıkça sürdürecektir. Vakfiyenin sonunda, vakfedilen kitapların ayrıntılı bir listesi verilmiştir¹⁷. II. Selim'den başka daha sonraki dönemlerde, Ahmet Bâdi Efendi, Çelebi Mustafa Paşa, Hacı İzzet Paşa tarafından vakfedilen kitaplarla kütüphane geliştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde de kütüphaneye çok sayıda kitap vakfedilmiştir¹⁸.

SONUÇ

Önceleri bir caminin, medresenin veya zaviye gibi bir yapının bir bölümü, bir odası veya bir kitaplık dolabı kütüphane olarak kullanılırken, kitap talebinin artması ve matbaanın kurulması ile birlikte basma eserlerin de çoğalmasıyla bu mekânlar ihtiyaca cevap veremez duruma gelmiş ve zamanla bağımsız kütüphane yapıları inşa edilmeye başlamıştır¹⁹. Bağımsız kütüphaneler, bazen tek başına bir yapı olarak, bazen külliyelerin bir parçası olarak, bazen de daha eski tarihli bir cami ya da türbe gibi bir yapıya bitleştirilmiş olarak yapılmışlardır. Bununla birlikte bağımsız kütüphanelerin ortaya çıktığı dönemlerde ve sonrasında da, bir yapının bünyesinde yer alan kütüphanelerin yapımına devam edilmiştir. Dönemin kültürel yapısına paralel olarak, kütüphaneler, İstanbul'da özellikle XVIII.yüzyılda²⁰; Anadolu'da ise XIX.yüzyılda gelişmiş ve sayıca artmıştır²¹. XVI.yüzyıl yapıları olan *Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi* ve *Edirne, Selimiye Camii*'nde ise kütüphaneye tamamen bağımsız bir yapı olarak yer verilmemiştir. *Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi*'nde, kare planlı birbirine bitişik iki mekandan meydana gelen kütüphane, külliyenin batı giriş eyvanı ile

¹⁷ Bkz. Soysal, *Türk Kütüphaneciliği...*, C.II, s.22-25; M. Cunbur, "Vakfiyelere Göre Eski Türk Kütüphanelerinin Yönetimi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C.XI, S.1-2, Ankara 1962, s.4; M. Cunbur, "Kütüphane Vakfiyelerinden Notlar", *Erdem*, C.1, S.3, Ankara 1985, s.717-718; O. Onur, *Edirne Vakıf Kütüphaneleri (Tamamı)*, İstanbul 1986, s.20-23, 51; İ. E. Erünsal, *a.g.e.*, s. 178, 183, 186, 226.

¹⁸ Bkz. Soysal, *Türk Kütüphaneciliği...*, C.IV, s.202; O. Onur, *a.g.e.*, s.15, 18, 19, 25, 27.

¹⁹ Bağımsız kütüphane yapılarının İstanbul'da bilinen ilk örneği, Köprülü Kütüphanesi (1661)'dir. (Bkz. B. Ünsal, *a.g.m.*, s.98; M. Cunbur, "Türk Kütüphaneciliğinin Tarihi Kökleri"..., s.115; İ. E. Erünsal, *a.g.e.*, s.61-62). Ancak Anadolu'da inşa edilmiş bilinen ilk bağımsız kütüphane örneği, günümüze ulaşmış kitabesi ve vakfiyesi bulunmamakla birlikte yerel halk tarafından ve kaynaklarda kütüphane olarak tanımlanan İzmir-Menemen'deki Anonim Kütüphane (XV.yy.sonu-XVI.yy.başı)'dir.

²⁰ Bkz. A. Yetişkin Kubilay, "18 ve 19. Yüzyıl İstanbul Vakıf Kütüphaneleri Üzerine Tipolojik Bir Değerlendirme", *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"*, İstanbul 1999, s.149.

²¹ Bkz. H. S. Çetinkaya, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri (İstanbul Dışındaki) (Anadolu Selçuklu Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar)*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2006, s.513.

önündeki revak biriminin üstüne inşa edilmiştir. *Selimiye Camii*'nde ise caminin güneybatı revakının üst katına inşa edilmiştir. Kütüphane birbirine bitişik iki mekan ile merdiven sahanlığının üst katındaki üçüncü mekandan meydana gelmektedir. XVI. yüzyılın bu önemli iki eserinde de kütüphane, birden çok mekana sahiptir. Anadolu kütüphaneleri, genellikle kare planlı ve tek mekanlı yapılardır ve bu tek mekan, hem okuma salonu, hem de kitapların korunduğu mekandır. *Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi* ve *Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi*'nde ön mekanlar okuma salonu, arkadaki mekanlar ise kitap deposudur. Birbirine bitişik olarak okuma salonu ve kitap deposunun ayrı mekanlar şeklinde tasarlandığı, birden çok mekana sahip kütüphane örnekleri, daha çok XVIII-XIX.yüzyıllarda inşa edilmiş bağımsız kütüphanelerde görülmektedir²². *Kastamonu, Seyyid Ahmet Hicâbî Efendi (Halidiye) Kütüphanesi (XIX.yüzyılın II.yarısı)*²³ örnek olarak verilebilir. *Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi* ve *Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi* bu uygulamanın önemli birer erken örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her iki yapıda da kütüphane olarak, kitapları daha iyi korumak ve nemli ortamdan uzak tutmak amacıyla üst katlar tercih edilmiştir. *Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi* tonozlu bir üst geçit üstüne ikinci kat olarak inşa edilmiştir. Aynı şekilde *İstanbul, Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi (1734)* de, külliyenin avlu girişi geçidi üstünde kurulmuştur²⁴.

Cami, medrese, türbe, zaviye gibi bir yapının içinde yer alan kütüphanelerin XII.yüzyıl sonları ile XIX.yüzyıl sonları arasında inşa edildikleri görülmektedir²⁵. Bu tip kütüphaneler, ya *Selimiye Camii Kütüphanesi*'nde olduğu gibi vakfiyesinde de yeri belirtilerek ilk yapıda tasarlanmış ya da daha sonradan mevcut bir yapının uygun bir bölümü kütüphane olarak düzenlenmiştir. *Kütahya, İshak Fakih Medresesi Kütüphanesi*

²² A. Yetişkin Kubilay, *XVIII. ve XIX. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998; A. Şahin, *İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Kütüphane Yapıları Üzerine Bir Araştırma ve Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997

²³ Bkz. H. S. Çetinkaya, *a.g.t.*, s.450-457.

²⁴ Bkz. D. Kuban, "Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul 1994, s.43-46; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi...*, s.378; B. Ünsal, *a.g.m.*, s.98-100; D. Mazlum, "18.yy. İstanbul'unda Basılı Kitabın Öyküsü ve Kütüphaneler", *Prof. Doğan Kuban'a Armağan*, İstanbul 1996, s.48-49; A. Yetişkin Kubilay, *a.g.t.*, s.65-73; A. Şahin, *a.g.t.*, s.104-116; İ. E. Pınarcıkoğlu, *Murad Molla Kütüphane Kompleksi Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s.44-45; H. Dölgen, *Kütüphaneler*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Bilgisi Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997, s.21.

²⁵ Bkz. H. S. Çetinkaya, *a.g.t.*, s.510.

Kütüphane Mimarisinin İki Önemli Eseri: Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi.....

(XV.yüzyılın ilk yarısı)²⁶; Şanlıurfa, Nakibzâde Hacı İbrahim Efendi Medresesi Kütüphanesi (1781-1782)²⁷ içinde buldukları yapıyla birlikte tasarlanmış örneklerden bazılarıdır. Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesi (1812)²⁸ ile Trabzon Hazine-dârzâde Abdullah Paşa Kütüphanesi (1842-1843)²⁹ ise caminin bir biriminin sonradan kütüphane olarak düzenlenmesiyle oluşturulmuş örneklerdir.

Sonuç olarak, XVI. yüzyılda inşa edilmiş bu iki kütüphane, birden çok mekana sahip olmaları açısından Türk kütüphane mimarisinde önemli erken birer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca her iki kütüphane de, vakfiyelerindeki; yerlerinin kesin olarak belirlenmiş, kütüphane görevlileri ve aldıkları ücretlerin tanımlanmış, kütüphanenin kapsamı ve yönetim şartlarının açıklanmış ve sonunda kitap listesinin verilmiş olması gibi ayrıntılı bilgilere sahip olması bakımından oldukça dikkat çekicidir.

²⁶ Bkz. H. S. Çetinkaya, *a.g.t.*, s.72-76; A. Altun, , “Kütahya’nın Türk Devri Mimarisi ‘Bir Deneme’”, *Kütahya (Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılına Armağan)*, İstanbul 1981-1982, s.289; Ö. Soysal, *Türk Kütüphaneciliği...*, C.II, s.59-60; Ö. Soysal, *Türk Kütüphaneciliği...*, C.IV, s.107-109.

²⁷ Bkz. H. S. Çetinkaya, *a.g.t.*, s.149-156; M. Memiş, *Şanlıurfa Medreseleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslâm Sanatları Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998, s.57-58, 60, 62; M. Karakaş, *Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa’da Kültür ve Eğitim*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1661, Ankara 1995, s.100-101, 126-127; C. Kürkçüoğlu, “Şanlıurfa Mimari Eserleri”, *Şanlıurfa*, Kültür Bakanlığı Yayınları 1903, Tanıtma Eserleri Dizisi:73, Ankara 1997, s.69; C. Kürkçüoğlu, “Şanlıurfa Mimari Eserlerine Genel Bir Bakış”, *Şanlıurfa, Uygarlığın Doğduğu Şehir*, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları:27, 2.Basım, Ankara 2002, s.76.

²⁸ Bkz. H. S. Çetinkaya, *a.g.t.*, s.157-165; A. Altun, *a.g.m.*, s.208-209; Ö. Soysal, *Türk Kütüphaneciliği...*, C.V, s.419-421; B. Eroğlu, *XVII. – XIX. Yüzyıllarda İç, Batı ve Güneybatı Anadolu’da Kütüphane Mimarisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1998, s.66-67.

²⁹ Bkz. H. S. Çetinkaya, *a.g.t.*, s.166-174; Soysal, *Türk Kütüphaneciliği...*, C.VI, s.91-95; M. Yüksel, *Trabzon’da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler*, C.1, Trabzon Valiliği Yayınları-3, İstanbul 1991, s.56-58; M. Yüksel, *Trabzon’da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeler*, C.1, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları:88, Trabzon 2000, s.70-72.

Özet

Bu makalede, daha önce yayınlarda kütüphaneleri açısından ayrıntılı olarak tanıtılmamış olan Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi ve Edirne, Selimiye Camii'nin kütüphaneleri tanıtılmaktadır. Biri külliye içinde, diğeri cami içinde kurulmuş olan her iki kütüphanenin de yerleri açık olarak vakfiyelerinde belirtilmiştir. Ayrıca, kütüphanenin yönetim şartları, mevcut kitapların listesi, çalışacak görevlileri ve alacakları ücretleri ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. XVI.yüzyıl Klasik Osmanlı Dönemi'nin iki önemli eserinde yer alan bu kütüphaneler ait oldukları yapılarla birlikte tasarlanmış örneklerdir.

Genellikle kare planlı ve tek mekandan ibaret olan Türk Kütüphaneleri'nde tek mekan, okuma salonu ve kitap deposu olarak iki işlev için de kullanılmıştır. Okuma salonu ve kitap deposunun birbirine bitişik olarak inşa edildiği örnekler, Türk Kütüphane Mimarisi'nde, daha çok XVIII-XIX.yüzyıllarda bağımsız olarak inşa edilmiş kütüphanelerde karşımıza çıkmaktadır. Bir yapıya bitişik olarak inşa edilmiş olan Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi ile bir yapının içinde yer alan Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi bu uygulamanın görüldüğü erken örnekler olması açısından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Kütüphane, Osmanlı Mimarisi, Edirne, Gebze, Cami.*

Abstract

The libraries of Coban Mustafa Pasa Complex in Gebze and Selimiye Mosque in Edirne are introduced in detail in this article. The locations of these libraries, one is in complex and another is in mosque are revealed in their Waqfiyas. The Waqfiyas detail the management role, employees, salaries, and book catalogs. Both libraries are located in important architectural structures from the XVI. century classical Ottoman period. They are examples of buildings in which the library was included in the original planning of the structure.

Generally in Turkish Libraries, the square, single room, library served two roles – as a reading room and as book storage. The examples of attached reading room and book storage especially are witnessed during the XVIII through XIX centuries in which libraries were built as independent structures. The library of Coban Mustafa Pasa Complex in Gebze as an attached building to the structure and the library in Selimiye Mosque in Edirne as a room in the structure are important as early examples of this practice.

Key Words: *Library, Ottoman Architecture, Edirne, Gebze, Mosque.*

Kütüphane Mimarisinin İki Önemli Eseri: Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi.....

Res.1- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi, batı cephesi.

Res.2- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi, kuzeydoğudan görünüş.

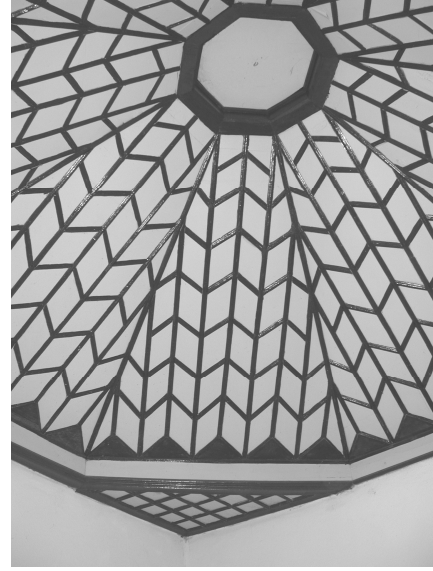
H.Sibel Çetinkaya

Res.3- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi, doğu cephesi.

Res.4- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi, güney cephesi.

Res.5- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi, doğudaki mekânın örtüsü.

Kütüphane Mimarisinin İki Önemli Eseri: Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi.....

Res.6- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi, doğudaki mekânın güney duvarı.

Res.7- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi, doğudaki mekânın kuzey duvarı.

Res.8- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi, doğudaki mekânın batı duvarı.

H.Sibel etinkaya

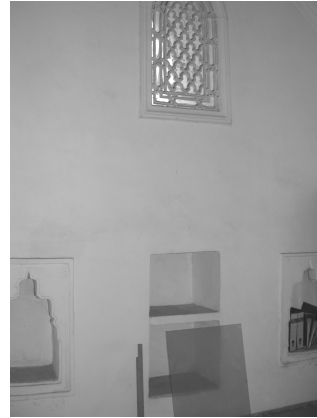
Res.9- Gebze, oban Mustafa Paşa Kllyesi Kütüphanesi, batıdaki mekânın kubbesi.

Res.10- Gebze, oban Mustafa Paşa Kllyesi Kütüphanesi, batıdaki mekânın doğu duvarı.

Res.11- Gebze, oban Mustafa Paşa Kllyesi Kütüphanesi, batıdaki mekânın batı duvarı.

Res.12- Gebze, oban Mustafa Paşa Kllyesi Kütüphanesi, batıdaki mekânın güney duvarı.

Kütüphane Mimarisinin İki Önemli Eseri: Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi.....

Res.13- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kütüphanesi, batıdaki mekânın kuzey duvarı.

Res.14- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Camii, giriş üstündeki kitabe.

Res.15- Gebze, Çoban Mustafa Paşa Medresesi, giriş üstündeki kitabe.

H.Sibel etinkaya

Res.16- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi, batıdan görünüş.

Res.17- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi, yukarıya çıkış merdivenine açılan giriş.

Kütüphane Mimarisinin İki Önemli Eseri: Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi.....

Res.18- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi, kütüphaneden mahfil girişine bakış.

Res.19- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi giriş açıklığı.

Res.20- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi, güney duvarı.

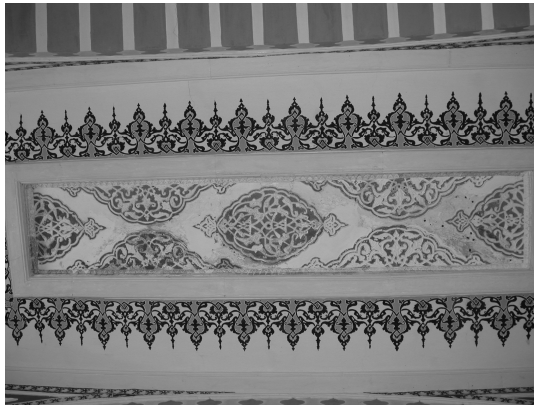
H.Sibel etinkaya

Res.21- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi, üst örtü.

Res.22- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi, kuzey duvarı.

Res.23- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi, tavan süslemeleri.

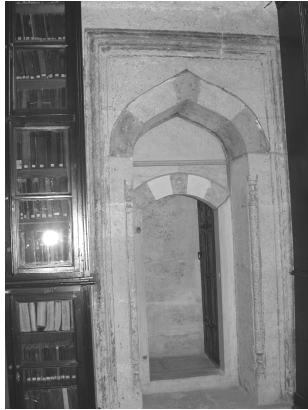
Kütüphane Mimarisinin İki Önemli Eseri: Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi.....

Res.24- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi, doğudan görünüş.

Res. 25- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi, batı duvarı.

Res.26- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi, güney duvarı üzerindeki giriş.

Res.27- Edirne, Selimiye Camii Kütüphanesi,güneydeki mekânın tonozu.